

КВИСЛИНШКЕ ВОЈНЕ ФОРМАЦИЈЕ У ЦРНОЈ ГОРИ 1941–1945.

Увод

Поред обимне архивске грађе (непријатељевих докумената, докумената НОВ, саопштења Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, обиља литературе) ипак се не могу сагледати све квислиншке јединице, њихово бројно стање и акције против НОВЈ-е, самостално или у садејству са јединицама окупатора (1941–1945).

Квислиншке формације појавиле су се у Црној Гори одмах после окупације. Могу се поделити у четири основне групације, посматрајући их према територији и по идеолошко-националном опредељењу.

Прву, најмасовнију и најбоље организовану групацију чине четници којих има на целој територији Црне Горе и који организовано делују од почетка 1942. године. Њихово идеолошко опредељење је етнички чиста Велика Србија са монархијом Карађорђевића.

Другу групацију чине сепаратисти, углавном на територији старе Црне Горе и опредељени су за самосталну Црну Гору.

Трећа, доста бројна групација су муслимани на територији Санска, срез Пљеваљски и Бјелопољски, опредељени су за усташку Независну државу Хрватску.

Четврта скупина су муслимани и Албанци (Шиптари) на деловима територија срезова Бар, Подгорица, Андријевица, Беране, који су припојени „Великој Албанији“; борили су се за њену политику.

Све четири групације, без обзира на њихова различита идеолошка опредељења, биле су јединствене у борби против НОП-а у Црној Гори.

Четници (мада су били од новембра 1941. године колаборационисти) не могу се у потпуности изједначити са осталим квислинзима, јер је иза њих стајала југословенска избегличка влада као и западни савезници све до половине 1943. године, па и касније. Они су за Народноослободилачки покрет били најопаснији.

Остале квислиншке структуре зване добровољачка антикомунистичка милиција, усташка милиција, национална милиција, муслиманска милиција, албанска милиција, балисти, вулнетари, албански црнокошуљаша, добровољачка СС полиција, биле су директно под командом окупатора.

Бројно стање

Бројно стање, формација, називи и организација квислиншких јединица често су се мењали. Нема поузданих података о свим квислинзима, али постојећи сачувани документи омогућавају да се донекле сагледају њихове јединице у значајнијим временским периодима.

Први квислинзи потичу од жандармеријско-полицијских станица Краљевине Југославије, које су се априла 1941. године ставиле под управу окупатора. У Пљеваљском срезу појавиле су се усташе који су убрзо елиминисани. Муслиманска милиција на територији Бјелопољског и Пљеваљског среза, која је формирана убрзо по окупацији, почела је злочине под утицајем усташке власти. Основане су бројне јединице муслиманске и албанске милиције (балисти и вулнетари) на делу територије срезова Барског, Подгоричког, Андријевачког и Беранског.

У офанзиви италијанске војске против устаника, јул–август 1941, узеле су учешћа и разне албанске и муслиманске скупине са простора Тузи, Фундине, Врмоше, Плава, Гусиња, Сјеничких брда. Понегде, водичи италијанских јединица су били црногорски квислинзи.¹

По спламсавању устанка, италијански окупатор оснива квислиншке јединице зване добровољачка антикомунистичка милиција (*Milizia volontaria anticomunista*, скраћено МВАЦ). Прва таква чета је основана августа 1941. године у Бијелом Пољу: вод муслимана и вод Срба и Црногораца.² Затим је основана чета од 100 лица у Срезу андријевачком, која је убрзо прерасла у 5 чета. У септембру је основан батаљон у срезу Беране, а потом чете у Колашину, Никшићу и даље редом.³

У исто време, расле су и муслиманске квислиншке јединице на терену Плава и Гусиња, које у наоружању имају митраљезе, пушкомитраљезе, италијанске и југословенске пушке. А на територији Шестана и Крајине стваране су квислиншке јединице од муслимана и Албанаца.⁴

Четници су образовали војне јединице у више срезова, односно завичајних предела. Формацијски образац четничких јединица се мењао; имају чете, батаљоне, бригаде, жандармеријске делове; по срезовима узевши, различите су јачине.⁵

¹ Зборник НОР-а том 12, књ. 1, док 57, Београд 1969, издање Војноисторијског института, у даљем тексту ВИИ; др Радоје Пајовић, *Контрареволуција у Црној Гори, четнички и федералистички покрет 1941–1945*, Обод, Цетиње 1977.

² *Хроника Бијелој Поља*, Београд 1987, 393.

³ *Борба народа Југославије као ОНП и социјалистичке револуције*, Београд 1977, књ. 2, 198.

⁴ Архив Војноисторијског института (АВИИ) Београд, кутија 146, бр. рег. 2/17 (у даљем тексту АВИИ К.–Д.); кутија 149/5/8.

⁵ *Педесетгодишњица СКЈ 1919–1969*, прилог Гојка Килибарде, Никшић 1969.

Најјачу јединицу је представљао Лимско-санџачки четнички одред 1942. године, потом следе формације у Дурмиторском крају, у ширем пределу Никшића у Бјелопавлићима и Кучима.⁶

Од сепаратиста, званих националиста, сачињена је посебна војна формација на територији Катунске, Ријечке и Црмничке нахије.

У првој половини марта 1942. године створена је коалиција између четника и сепаратиста под називом „Национални фронт“.⁷

Доласком Немаца као окупационе силе у Црној Гори, септембра 1943. године, мења се и организација квислиншких војних јединица, па и цивилне управе са лојалношћу новом господару. Већ 4. новембра основана је команда жандармерије за Црну Гору; дана 8. новембра расформирана је Ловћенска бригада, а њени припадници стављени су под команду такозване Народне управе, успостављене 10. новембра 1943. године.⁸

Командант немачких јединица у Црној Гори позвао је Црногорце да ступе у „Народну милицију“ и жандармерију ради борбе против Народноослободилачког покрета. Тад је од колаборациониста формирана жандармерија директно потчињена немачким оружаним снагама. Када је престала опасност од савезничког искрцавања у Црној Гори, Немци су дозволили четницима оснивање посебних јединица, под условом да њихови команданти претходно потпишу уговор о сарадњи. Четници су, поред осталог, и плату примали. Немци су их називали „домобранске скупине“, избегавајући реч четник.⁹

По споразуму са Немцима основана је команда за Црну Гору са седиштем у Цетињу да обједињава све колаборационистичке снаге у пет војних области – одреда: Ловћенски, Зетски, Никшићки, Лимски и Санџачки.

Средином 1944. године, четнички покрет нашао се у незавидној ситуацији. Повлачење британских мисија из четничких штабова и ускраћивање англо-америчке помоћи тешко погађају четнике, док трпе губитке од Народноослободилачке војске Југославије. У ослонцу на немачке трупе врши се реорганизација четника. Тако су на територији Црне Горе подељени у три корпусне групе. Прва група са три корпуса обухватала је људство из срезова: Цетињског, Барског, Бококорског. Друга група, два корпуса, из срезова: Подгоричког, Беранског и Даниловградског. Трећа група, два корпуса, је из срезова: Никшићког и Дурмиторског.

⁶ АВИИ, к. 133, Д-15/4; к. 132, Д-317; к. 148, Д-1/16; к. 147, Д-5/3.

⁷ Душан Зеленовић, Радоје Пајовић, Бранислав Божовић, *Трајом издаје и злочина*, Загреб 1987, 33, 34.

⁸ Историјски институт Црне Горе, Зоран Лакић, Раде Пајовић, Гојко Вукмановић: *Народноослободилачка борба у ЦГ 1941–1945. Хронологија догађаја*, Титоград 1963 (у даљем тексту ХР).

⁹ АВИИ, к. 147, Д-40/3.

Још су постојали: Црногорски добровољачки корпус, делови жандармерије, милиције и други самостални састави.

Усталио се назив Националне групе Црне Горе.¹⁰

Веома је тешко, готово немогуће утврдити број људи под оружјем у служби окупатора. Ипак, наводимо неколико примера.

У Његушима, на пример, 5. јануара 1944. има 167 људи; 3. фебруара 1944, исто у Његушима, има на списку људства помоћне жандармерије и милиције – 100 људи; а 29. фебруара 1944 – жандармеријски вод са 50 жандарма.¹¹

Будвански милицијски батаљон на дан 22. фебруара 1944. приказује – 367 људи, а 8. маја 1944. у свему – 320.¹²

Црмнички четнички батаљон 11. фебруара 1944. броји 1.100 људи, а 8. јуна 1944. његово бројно стање је 345 људи.¹³

Барски батаљон милиције, на пример, имао је у свом саставу, јуна 1944. године, шест чета: Туђемилску, Микулићку, Доброводску, Старобарску, Залушку, Новобарску, свега, дакле, 1.324 људи.¹⁴

Из писма главара 20 грбальских села, 28. фебруара 1944. године, упућеног команданту Националних трупа Црне Горе, чита се да у Грбљу тад има 1.150 националиста сврстаних у пет чета и 20 водова.¹⁵

По општинама у срезу Подгоричком, Даниловградском и Никшићком, од сталних четника и жандармерије, основане су чете јачине до 100 људи да крстаре, свака кроз предео дотичне општине.¹⁶

Зетски четнички корпус 26. маја 1944, по списку броји – 5.649 лица.

Чета националиста у Чеву има тад под оружјем – 345 људи, а националистичка чета, западно од Цетиња, свега – 114 људи.¹⁷

Четничке снаге, крајем 1944. године концентрисане у рејону Подгорице, реорганизоване су по територијалном принципу у десет бригада са око 7.000 људи. Са четницима се налазио и митрополит црногорско-приморски са 56 свештеника и 20 калуђера, ђакона и богослова, и око 3.000 цивила.¹⁸

Те четничке јединице и избеглице, почев од 6. децембра 1944. године, отишле су са немачком војском. Стигле су северно од Бања Луке,

¹⁰ Др Радоје Пајовић, *Контирареволуција у Црној Гори, четнички и федералистички покрет 1941–1945*, Обод, Цетиње 1977; АВИИ, к. 147, Д–5/20.

¹¹ АВИИ, к. 135, Д–8/18, 1–1; к. 135, Д–8/18, 1–4; к. 137, Д–8/48/3–1; к. 137, Д–34/4.

¹² АВИИ, к. 136, Д–10/1.

¹³ АВИИ, к. 135, Д–35/1; к. 136, Д–9/3.

¹⁴ АВИИ, к. 141, Д–7/4.

¹⁵ АВИИ, к. 135, Д–2/7.

¹⁶ АВИИ, к. 134, Д–35/1.

¹⁷ АВИИ, к. 148, Д–48/4; к. 137, Д–11/3; к. 147, Д–5/39.

¹⁸ Бранислав Ковачевић, *Од Везирова Мосџа до Зиданог Мосџа*, Београд 1993, 133–136.

на Лијевче поље, где су их усташе страховито тукле. Остатак четника упутио се према Словенији; коначно је потучен на путу од Зиданог Моста до Марибора.

Злочини

Колаборационисти, скупа и појединачно (четници, националисти, муслиманска милиција, антикомунистичка милиција, жандармерија, полиција, црне тројке, балисти, вулнетари), починили су безбројна злодела против народа Црне Горе. За приказ свих њихових злочина, требало би много простора и времена. Ипак, ево неколико карактеристичних података.

Априла 1941. године у Улцињу је основана албанска квислиншка милиција (црнокошуљаша), која је постала организатор многих злочина. Црнокошуљаша су јануара 1944, на пример, одвели из улцињског затвора 14 људи и жена и све их измасакирали.¹⁹

На делу територије среза Подгоричког, који је окупатор припојио Великој Албанији, муслимани су похарали Зету, јула 1941. године, узели су 700 Зећана као таоце, од којих су неколицину стрељали.

Албански и муслимански националисти, у лето 1941. године, убили су на свиреп начин 32 лица у Плаву и 13 у Улцињу.

У Барама Краљским, 19–20. јануара 1942, четници су заробили 100 партизана, од којих су 33 одмах стрељали. У Лубницама, 24. јануара 1942, четници су убили 15 партизана, а 28 је заробљено и затим стрељано без саслушања.²⁰ Четници су 16. априла 1942. изненадним нападом уништили чету партизана Другог дурмиторског одреда, на Потрку–Сињајевина. Ту је 11 партизана погинуло, а 41 је заробљен, од којих је одмах 7 стрељано, остали су спроведени у колашински затвор, одакле су се само тројица спасила бекством.²¹

Група четника и жандарма из Никшића убила је једног партизана за награду од 19.040 лира.²² Група четника убила је 4 партизана у једној пећини код Љескова Дола; мртве партизане је дотерала у логор Италијана и добила награду по 2.700 лира.

Четничка команда места у Никшићу, 27. јуна 1942. године, одабрала је 15 заробљених партизана из затвора у Страшевини и предала их Италијанима да их стрељају.

Италијански окупатор, јуна 1943. године, стрељао је 180 Црногораца из логора у Бару, на Цетињу, Беранама, Андријевици, Подгорици, Никшићу, Колашину. То је најмасовније окупаторско стрељање родољуба у Црној Гори.

¹⁹ ХР, 479.

²⁰ Милија Станишић, *Токови револуције у ЦГ*, II, Никшић, 1984, 79.

²¹ ХР, 303.

²² Архив Југославије, Ив. бр. 15786/1.

Четнички интелектуалци су одржали скуп септембра 1942. године у Шаховићима (сада Томашево). На том скупу је направљен план за покољ муслимана (Турака) одраслих, деце и стараца, у Бјелопољском и Пљеваљском срезу. Четници су извршили напад на бјелопољску територију, 6. и 7. јануара 1943. године.²³ Тада су спалили 33 муслиманска села и поубијали становништво; исто су четници, фебруара 1944, починили и на територији пљеваљског среза.²⁴ Четници су тад убили, заклали или запалили – 1.352 лица, и спалили су 5.292 куће и помоћне зграде.²⁵

Четници су под покровитељством команданта немачких оружаних снага у Црној Гори починили злочине, крајем 1943. године и у првој половини 1944. године, у Фармацима, Рисну, код Сутомора, у Бару, Хумцима, на Ријечи Црнојевића, код Малошина Дола, у Косијерима, у Кртолама, код Бокова, у Котору, Цетињу, на Вељем Брду код Подгорице, код Даниловграда; стрељали су или обесили више од стотину људи, жена па и деце.

Жандарми и милиционари из Цетиња, на пример, 23. децембра 1943, изненадно су напали партизана који су заноћили у селу Бјелоши; заробили су 23 партизана, од којих су 21 стрељали у Хумцима код Цетиња. Са њима је стрељана и група од 12 талаца, доведених из затвора у Ријечи Црнојевића.

Четници су априла 1944. г. обесили 5 родољуба на улазу у Тиват; обешени су висили о конопцима три дана.²⁶

У селу Метеризи, 30. јуна 1944. године, партизани су разоружали 52 припадника националистичке посаде и све их пустили на слободу. Међутим, команда националиста у Ријечи Црнојевића стрељала је њих 13, због тога што су, речено им је, дали оружје без борбе.

Четнички преки суд је осудио на смрт 48 младих људи из Бјелопавлића. Та пресуда је извршена 23. јула 1944. године на Лазинама код Даниловграда.²⁷

Јула 1944. године, 21. СС „Скендербег“ дивизија, састављена од Шиптара и муслимана из Плава, Гусиња и Метохије починила је прави покољ у долини Лима. У Горњој Ржаници и Велици, војници те дивизије су убили преко 400 стараца, жена и деце. Жртве нису само стрељали, него децу вешали за ноге о гране стабала шљива и јабука, па их клали у присуству мајки, баба и дедова, да би после деце убијали и старију чељад.

Ево података о још неколико стрељања родољуба, дакле: 13. децембра 1943. стрељано је 5 родољуба на Тројици код Котора; 20. децембра

²³ Саопштење бр. 11 Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача.

²⁴ Зборник докумената НОР-а, том 3, књ. 4, 521.

²⁵ Црна Гора, 1941–1945, 170, „Побједа“, Титоград; АВИИ, к. 132, Д–25/3.

²⁶ ХР, 543.

²⁷ ХР, 81.

– стрељано 9 талаца у Будви; 27. децембра – стрељано 50 родољуба у Фармацима код Подгорице; дана 17. јануара 1944 – обешена су два родољуба на Цетињу; 24. јануара у Подгорици су стрељана три родољуба; 6. јула 1944. стрељано је 10 омладинаца у Бару; 7. јула стрељано 7 талаца у Рисну; 11. јула стрељана су два родољуба код Бечића; 27. јула стрељано је 10 родољуба у Цетињу; 1. августа на Прекорници је масакрирано 16 особа; 11. септембра стрељана су 3 таоца на Цетињу.²⁸

Кроз затворе и логоре, окупаторске и колаборационистичке, прошло је мноштво људи, жена и деце, чак одојчади са мајкама. У тим логорима и затворима, скупа су се налазили здрави и болесни, стари и млади, па и онда када се појавио епидемични тифус. Рачуна се да је на подручју Црне Горе, при крају 1942. године, било око 200 затвора, разних притвора и апсана, при чему је више од 70% ових затвора било у рукама квислинга. Између многих логора, највећи је био онај у Бару, затим су логори у Забјели, на Мамули, на Превлаци, у Чеву, у Ријеци Црнојевића, у Брчелима, у Баошићима, у Плаву. У логорима и затворима многи заточеници су стрељани, а други умрли од тифуса или при транспортовању у логоре Албаније, Италије и Немачке.

Почетком 1942. године, италијански окупатор је одобрио квислинзима да оснивају судове. Потом су заведени судови: четнички преки суд у Колашину, преки војни суд Команде Националних трупа Црне Горе; војни суд Никшићког четничког одреда; четнички ратни суд у Жабљаку; четнички суд у Подгорици; суд при логору на Забјели; четнички суд у Никшићу, и тако редом. Сви ти судови су осуђивали борце и симпатизере НОП-а.²⁹

Рачуна се, на пример, да је кроз подгоричке затворе и логор Забјела прошло преко 5.000 грађана Подгорице и 12.000 из других подручја; од њих је, од априла 1942. године до маја 1944, стрељано више од 500 бораца НОР-а а близу 5.000 је одведено у фашистичке логоре у Бару, Албанији, Италији и Немачкој.³⁰ И кроз цетињске затворе прошло је мноштво родољуба, од којих су 153 стрељана и 21 је умро, док је од ухапшених у затвору у Ријеци Црнојевића стрељано 79 родољуба. Најзлогласнији затвор налазио се у Колашину: од 23. фебруара 1942. до 14. маја 1943. године, сву власт у том затвору имали су четници; и овде су стрељани многи родољуби. Исто су чинили окупатори и квислинзи и у затворима у Никшићу, у Жабљаку, у другим местима. Особито су погубно харале такозване казнене експедиције четника упадајући у села где су партизани имали своја упоришта.³¹

²⁸ ХР, 467–591.

²⁹ ХР, 722.

³⁰ *Револуционарни покрет у ојцијини Титоград, 1919–1945*, Титоград, 732–733.

³¹ Архив Југославије, дос. бр. 1252.

ŠPIRO LAGATOR

LES FORMATIONS MILITAIRES DE QUISLINGS
DANS LE MONTENEGRO 1941–1945*Résumé*

Au Monténégro, il y a eu quatre groupes de quislings. Les tchetniks de Draža Mihailović, soutenus par le gouvernement yougoslave en exil, les alliés occidentaux, les Etats-Unis et l'Angleterre, ont été les plus nombreux. Il étaient plus de 25 mille et combattaient pour la Grande Serbie, ethniquement pure. Les fédéralistes-nationalistes de Krsta Popović étaient un autre grand groupe. Ils étaient 12 à 15 mille, combattant pour un Monténégro indépendant et pour le retour de la dynastie des Petrović. Les Muslomans du district de Bjelo Polje et de Pljevlje formaient le troisième groupe. Ils étaient un peu plus de deux mille et combattaient pour l'Etat indépendant oustachi de Croatie. Les Musulmans du territoire entre Bar et Ulcinj d'une part et Rožaj de l'autre étaient quelque 5000 et ils combattaient pour la Grande Albanie. La plupart de ces quislings a été mobilisée de force et certains s'y sont joints pour des raisons économiques. En 1943, plus de 60% de quislings sont passés du côté des partisans.